

I

Teoretické úsilí v našem slovesném životě jako svůj první úkol po skončení války pocítilo přirozeně nutnost odklidit vše, čím *neumělecky* tendenční a povrchní nacionalismus válečných dob znešvaril umělecké hodnoty a pokřivil jejich kritéria. Bylo dosti škod, které způsobil, a ještě dnes mnoho jich zůstává a překáží. Pokud se týče práce teoreticky programové, zavládlo u nás mrtvo nejen nebezpečné, ale i překvapující, povšimneme-li si jen zběžně překotného ruchu, který dnes proniká všemi složkami činnosti, mění tvář života, přemísťuje podstatu jeho a dráze vývoje vytyčuje odlišný směr. Na první pohled je ovšem patrné, že válka zde znamenala cosi důraznějšího než pouhé nemilé intermezzo, jež zastavilo tvůrčí práci, ale nezměnilo nic v tvaru a směrnících tvoření. Rozdíl mezi nejcharakterističtějšími znaky, východisky a úmysly tvorby předválečné a přítomné lze zřetelně pozorovat a vyslovit. Nedostatek iniciativní teorie, jež by odpovídala svými příkazy, výstrahami a výhledy tvůrčí praxi mladých, rušně, byť poněkud lehkomyšlně se vyvíjející, je tím nápadnější, vtrhují-li na naši půdu ozvuky jarého, průbojného proudění uměleckého z Východu, které přináší poznatky a pobídky smělé, přesné a jasné, bezohledné k estétské netýkavkovitosti. Mlčení nejmladších, pokud se jich programové linie a snahy týče, má několik příčin. Za jednu z nich lze počítat odvislost od Západu, v níž vyrůstali jsme před válkou a v níž nás za-

stala i doba dnešní, která vlivem celého množství různorodých příčin a důsledků přivedla Západ sociálně i umělecky na mrtvý bod; západní umění zmítá se namnoze v bezradném zmatku, za jediné východisko zhusta majíc návrat k minulosti, který zůstane přece vždy jen návratem, byť se uchyloval k umnému opakování hodnot sebevyšších. Nedostatek odvahy a revoluční oproštěnosti k přímému a plnému vyrovnání s uměleckými teoriemi ruskými způsobil nehybný klid v otázkách potřeb, jež vyžaduje přítomnost i příští vývoj tvůrčí. A stejný podíl na jeho vzniku a trvání, řekl bych, mají pokora a plachost mladé poezie, jež mnohdy vyúsťují v dekadentní chudokrevnost, v citovou rozbředlost, v rafinované hračkářství s představami, které těší a užitek přinášejí bezpochyby jen vlastnímu původci a v němž je více chvilkové nálady než mužného, soustředěného a prohloubeného pohledu v sebe i okolí. Tím se stalo, že jen část mladých umělců (známá pode jménem Devětsil) uspěla k programové formulaci na společné základně a se stejnosměrným chtěním, používajíc přitom značné hlučnosti, jež jako by měla za účel upevnit a stmelit, co nebylo dosti uvědoměno a vnitřně poučeno. Zároveň neopomenuli precizovat svůj vztah k předchozí epoše uměleckého vývoje a jeho představitelům. A právě tento bod stal se zárodkem pochyb o správnosti jich programu a dal podnět k diskusi o poměru, jaký mladé umění, hlásící se k účasti na komunistickém přebudování světa a věřící v odraz a naplnění revoluce i v umění, má zaujmout k civilní poezii jako poslednímu období vývoje slovesného.

Tento spor, který se poslední dobou u nás rozvířil, má hlubší podklad i dosah, než dovede pochopit eklektická povrchnost, jež by jej chtěla řešit prázdnou poučkou o reaktivnosti jedné generace proti druhé. Ve skutečnosti je otázka znesnadněna tím, že civilní poezie tak, jak se jevila před válkou, jako výrazný umělecký směr probíjející se teoreticky a naplňující se i v tvůrčí praxi, splnila sice nejpodstatnější část svého úkolu, ale nedočerpala se až ke dnu svých možností, neuvízla na mělčině epigonského zplanění a mechaničnosti.

A tak to, co nyní nastává jako přirozená nutnost podmíněná předcházejícími událostmi i přítomným vysvětlitelným stavem tvůrčí mentality, může působit dojmem škodlivé předčasnosti a svévolné úmyslnosti.

Je pochopitelné, že ti, kteří láskyplně utkvěli na civilní poezii jako na posledním článku slovesného vývoje, pokládají ji stále za živou a pokoušejí se ji galvanizovat pro přítomnost, nedbajíce, že nelze ji jen tak lehce vytrhnout ze složitého souboru vztahů, který ji umísťoval v duchovní ovzduší předválečné, který z ní činil projev člověka jinak citově i myšlenkově ustrojeného. Civilní poezie vznikajíc a rozvíjejíc se měla své podmínky v člověku a jeho životních okolnostech, jež vývojem života i tvorby jsou dnes podstatně překonány a zaměněny jinými. I v přenášení pouhého pojmu civilní poezie dlužno dbát největší opatrnosti, ježto značí nám kapitolu tvůrčí práce a touhy, která měla svoji filosofii, svůj přesně vymezený a zdůrazněný okruh látkový a odlišné metody tvárné.

Jak vznikala civilní poezie? Pro historii jejího vzniku máme u nás svědka nad jiné povolanejšího, poctivějšího a výmluvnějšího v Neumannově knize *Ať žije život*. Neumannovo dílo samo o sobě neuzavírá ovšem veškeré dimenze civilní teorie a praxe tvůrčí. Ale jisto je, že reaguje-li nejmladší generace záporně na dílo a vliv civilní poezie, obrací se v první řadě proti dílu a vlivu Neumannovu, pokud civilní tvorbu představuje. Odpor mladých je snad zvýšen ještě proto, že to byl Neumann, který stál nad prvními kroky jednotlivých příslušníků jejich obce. V jeho *Nových zpěvech* objevila se civilní poezie v charakteristické čistotě a slohové plnosti se všemi svými klady i záporami. Je to kniha krásná a živá, ale kniha, jak dnes poznáváme, z nejjedinečnějších: pokus následovat ji je zde riskantnější než kdekoli jinde.

Civilní poezie povstala v době živelné reakce na romantické rozkládání života v krásu a pravdu, skutečnost a sen. Tehdejší umění překonávalo s mladistvými silami tento rozpor tím, že zavrhl zvetšelé rekvizity básnické, náladový aparát, starou techniku obrazu a obrátilo se v oblasti, jež ležely dosud ladem,

nepovšimnuty pro svoji zdánlivou šedost nebo odpuzující svým nevzhledným vzezřením a drtivým lomozem, který plašil neplodná snění a neurvale přehlušoval sentimentální vzdechy a vzlyky. Pravda, překonání romantismu nedálo se hned na počátku ve znamení civilní poezie. Civilismus představoval jen jednu z posledních vln protiromantického proudu. Předcházela tu naturismus, jemuž také sám Neumann v *Knize lesů, vod a strání* složil svoji daň. I naturismus značil dobývání skutečnosti. I on v nejkřehnějších svých zjevech přinášel přímý pohled bez realistické zmrzlosti, pohled teple konkretizující, nezamlžený náladovou reflexí, oživující a přitakavý bez rafinované pitoresknosti. Ale v meze svého vidu a své tvůrčí moci netoužil a nedovedl pojmut čistou skutečnost, novou a nedotčenou dosud tvůrčím úsilím, kterou bylo moderní město se svým průmyslovým životem, v zběsilém rytmu svých strojů, v tvrdé, stroze účelné kráse, v železných a betonových konstrukcích. To byla říše, jíž zájem básníkův se dosud štítivě vyhýbal, jež byla mrtva pro jeho inspiraci a senzibilitu.

Ale tento pária v básnické hierarchii hodnot počíná ve skutečnosti znenáhla stoupat ve svém významu, převrací nesmírné rozlohy životních zvyků a potřeb, vtiskuje životu svůj ráz a rytmus. Nebylo již možno, aby tvůrce dal se vést atavistickou nechutí k zjevům civilizace jen proto, že tradice mu k nim nevyšlapala cestu. Technická kultura počala ovládat život a sebevědomí industrialismu ustavičně stoupalo. Za tohoto stavu procítl, musil procitnout tvůrce ze své spocínalosti a slepoty: spatřil v úžasu, jak nesmírné možnosti zanedbával; seznal, kolik zde možno vytěžit nejen motivicky, ale vůbec kolik převratných a důsažných příležitostí a nutností otevírá se tu pro základní směrnice tvorby. První, k čemu zamířil, bylo: zmocni nějak tuto syrovou, drsnou, nekultivovanou skutečnost, vyrovnat se s ní nějak, dobýt ji, najít krásu v její účelnosti, tajemství v její mechaničnosti, sílu v její přesnosti. To byla souhrnná devíza oné doby, to byla tvůrčí nálada a nezbytnost, jíž vyšla stejně vstříc filosofie Durkheimova jako civilní poezie. Svědčí o ideologii a vývojoslovné metodě

měšťácké, vykládat civilní poezii jako důsledek teorií Durkheimových. Vyrůstaly z téže společné základny jako civilní poezie; nacházíme-li tu jakou podmíněnost, obě se o ni nerozlučně sdílejí: je to mohutný rozvoj industrialismu, technických vynálezů, strojní kultury, který vytvořil si vlastní filosofii i poezii.

Základem, z něhož civilní poezie bytostně vyrůstala a který jí opatřil i ostatní vlastnosti, byl úžas, jenž básníka pojal nad rozlohou a krásou nově odkryté skutečnosti. Tento údiv, který si našel průchod ve formách ovšem rozličných, způsobil, že člověk se svou moudrostí, svým vnitřním dějem a životním osudem zaujímá v civilní poezii úlohu zřetelně pasivní. Jen vnímá, vzněcuje se, dává se v nadšení unášet, apostrofuje, vzývá, opěvuje. První místo náleží nazíranému jevu technické civilizace. Ale báseň v tomto případě není odliškou skutečnosti v její zmrtvělé státnosti, jak znal skutečnost předvádět realismus; básník zachycuje stroj nebo jiný jev moderní civilizace v dynamice jejich funkcí, v proudícím běhu všech tvarů a veškeré působivosti jejich existence; jev se tu neosamostatňoval, byl jen jednou z podob, do nichž se vtělil plynulý děj života, který protéká jím, včleňuje jej v nepřetržitou svoji souvislost a svůj vzrušený rytmus. Toto pojetí, v němž význačně uplatnily se základní články nauky Bergsonovy, stvořilo si přirozeně i vlastní metodu tvárnou, jež přejímajíc značně ze stěžejních pravidel soudobého ruchu výtvarného, stála ve znamení expresionismu.

Že duchovému ději v člověku přiděleno místo pasivní, lze vysvětlit i prudkou reakcí na romanticky rozeklanou spirituálnost tvorby dřívější, na symbolistní mlhoviny a dekadentní morbidnost. Civilní poezie proklamovala zdraví a konkrétnost. Předností její byl i typický a zdůrazňovaný objektivismus na rozdíl od subjektivismu dekadence, známého pod pojmem věžiček ze slonoviny. Co ji odlišovalo od minulosti a co ji rozvádí hlavně s přítomnými snahami tvůrčími, toť úkaz, že básník považoval za svoji povinnost splynout s nazíraným jevem hmotné skutečnosti, ocitnout se v jeho středu, žít v tě-

žišti jeho bytí a rozhlížet se na všechny větve činnosti, jež odtud tryskají, berouce na sebe celý řetěz tvarů a objímající svět v jeho nepřetržitosti a pohybu. Člověk měl žít v jevu a prostřednictvím jeho vnímavosti obsáhnout skutečnost.

Expresionistický vid a metoda tvárná uplatnily se potom ovšem i v básních inspirovaných životem [přírody nazírané nikoliv impresionisticky, ale v celé plnosti a dějové různotvárnosti svého bytí.

Civilní poezie obdivovala se účelnosti pro ni samotnou. Nepátrala po její etické hodnotě. Bylo to něco přirozeného a nutného. K etické diferenciaci byla zde nechuť již proto, že poezie civilní vznikla jako reakce na neudržitelnou stupnici hodnot v tvůrcově obzoru a vyžívala se právě nadšeným údivem nad širokou, opojnou objímavostí svého pohledu, již nechtěla a nemohla znovu drobit etickými sudidly. Složka etického vědomí a soudu jevila se proto něčím pošestilým a protismyslným. Civilní poezie vzněcovala se věcmi, protože silně a hlomozně *jsou*, a nezdržovala se otázkou, *proč jsou*; uctívala účelnost, neznepokojovala se však účelem. Ba vyskytly se i případy, kdy básníci, zvábeni oslnivě rozvíjenou rušností a účelnou krásou věcí, velebili je přes jejich vražednou zhoubnost, pozapomínajíc na ty, kteří jimi trpí. Civilní poezie dosáhla jen k existenci věcí, nikoliv k člověku, který je vyrobil, vytkl jim účel. Stejně přehlédla člověka, kterého mučí a zabíjejí. Neuvědomila člověku jeho odpovědnost, neučinila jej měřítkem a podmětem.

Při pohledu konkrétním nesmí se ovšem zapomínat, že leč který z uvedených znaků padá také na vrub individuálních podmínek a vlastností, u nás např. u nejtypičtějšího, nejdůslednějšího partyzána a představitele civilní poezie, který v nově odkryté skutečnosti civilní, v hmotě technicky zúčelněné spatřoval především „krásný povyk barev a zvuků“. Ale snad budeme jádru věci oboustranně mnohem blíže, otázeme-li se, zda už to neleželo v základních dispozicích civilní poezie a v jejich domyšlení, že našla svůj plnoprávný, mohutný

a výrazný projev v tvůrci v kořenech bytosti senzualistně založeném, jakým se nám jeví Neumann ve všech obdobích svého vývoje.

Nedostatek mravního znepokojení souvisel příčinně s civilizačním optimismem. Očekávalo se hromadně, že povlovný vývoj strojní techniky sám od sebe odstraní všechny společenské třenice a harmonicky zkonsoliduje sociální poměry a vyloučí tak potřebu jakéhokoliv násilného, revolučního zasažení kterékoliv složky lidské společnosti. I v tomto pocitu, který ovládal před válkou maloměšťácké myšlení, stopujeme známku pasivnosti vědecké: strojní technika, respektive její vývoj sám o sobě byl tu povýšen na ředitele lidských osudů.

Již tento civilizační optimismus, který slyšíme ozývat se tu zjevněji, tu mírněji z celé civilní tvorby, staví se v ostrou protivu s Marxovým učením o úkolu proletariátu ve vývoji výrobních poměrů. Zharmonizování třídních protiv v lůně společnosti nelze dosáhnout jen mechanickým procesem vývoje, ale v určité době je potřebí činného zasáhnutí člověka ve formě proletářské revoluce. Již tento rozpor by sdostatek vyvracel možnost, že při zrodu civilní poezie byl zúčastněn prvek třídního vědomí a tendence sociálně revoluční. Poezie byla civilní, neohlížejíc se (a nemajíc k tomu ve svém překotném kladném vznícení ani času), v číh rukou strojní technika tehdy byla a k jakým účelům byla řízena. Civilní poezie nedosáhla za lomož strojů, jejich lesk a let, aby vyzpytovala k nim vztah člověka, který je zhotovil, a aby se pozastavila nad dobrem či zlem, které způsobují, či lépe: ke kterému je člověk určil a připravil. To vše musila by učinit poezie, která ve svém zárodku jako nejpodstatnější a nejhybnější vzpruhu by měla moment třídního uvědomění. Musila by se zabývat životem, utrpením a bojem člověka, žijícího uprostřed civilizace, která ho zatím toliko zotročuje, vysává a vraždí, jsouc cele v moci vládnoucí třídy, jejím nástrojem. Musila by soustředit se k pocitům a myšlenkám, jež v trpícím člověku vyvěrají z tohoto poznání; nejpatrnějšími znaky civilní poezie, vznikla-li by v duchu proletářsky uvědomělem, musily by být

utrpení a bojovnost; jestliže také radost a nadšení, pak zcela jiného druhu a přízvuku.

Vycházela-li civilní poezie přec z mezí shora načrtnutých a dospívala k pocitům a vznětům sociálně revolučním, lze to vykládat jediňe jako důsledek individuálního temperamentu, ne jako souborné a bytostné její charakteristikon. Jisto je, že civilní poezie by se bez tendence sociální revolučnosti obešla, aniž by v nejmenším ublížila poslání, které jí bylo vytčeno naplnit ve vývoji slovesném, aniž by v nejmenším snížila význam, který má dnes pro nás. Rys sociální revolučnosti nebyl nikterak podstatným, určujícím a nezbytným. Na jeho základě, kdybychom si jej v paměti vyvolali, nebyli bychom s to dokreslit si celkový profil civilní poezie. Živel sociální revolučnosti nebyl konstitutivní složkou v duchovním ústrojí básníka své doby. Pocit třídní revolučnosti bylo zatím jen cosi, k čemu se dospívalo, byť se značnou intenzitou leckde, nikoliv však východiskem, podkladem, něčím priorním, co by prosycovalo autora i dílo v nejspodnějších vláknách bytostí. Prvek třídně revoluční nebyl tak základním znakem, aby ostatní z něho braly svůj původ a charakter.

Že soudobí autoři, až na výjimky, jež potvrzovaly pravidlo, nebyli zvěstovateli kolektivní revoluce proletářské a že nevytvořili nejprimárnější slohový prvek, lze velmi prostě vysvětlit tím, že mentalita doby nebyla revolučně naladěná. Revoluční myšlení a usilování bylo pečlivě tlumeno oportunním vedením dělnických stran a kapitál stál na vrcholu své moci a jistoty, drže pevně v rukou otěže sociálního, politického i kulturního dění. Pokud tušení sociální revoluce a třídní vědomí přece našly svůj výraz v dílech jednotlivých tvůrců, bylo to spíše předzvěstí budoucího zlomu vývojového, který měl dříve či později v tomto smyslu nastat a který byl uspíšen válkou.

Civilizační optimismus, s nímž lidstvo vstupovalo do války, projevil se charakteristicky nadějí, ba jistotou lze říci, jež ovládala davy: ve vystupňovaném pokroku techniky, ve výkonnosti strojních prostředků válečných spatřován byl mocný regulátor, jenž znemožní prodloužení války, omezí její trvání.

Zklamání, jehož se tato víra dožila v brzkém čase, zvyšováno bylo tím, že to byly produkty technického důmyslu, jež tropily zkázu na lidech i na věcech člověku milých a potřebných. Což divu, že chápání, stejně jako dříve primitivní, všechna utrpení, strádání, rány a vraždy přičítalo strojovému mechanismu, nedovedouc postihnout nevědomých nebo zločinných rukou, jež kladného poslání stroje zneužily k vraždění a ničení. A důsledek: Pokládal-li člověk dosud technický rozvoj za záruku budoucnosti sociálně vyspělejší a harmoničtější, nyní v dešti střel, dušen otravnými plyny, zakoušeje na sobě účinky vrhačů plamenů, vida, jak příbytek jeho se řítí bombardován návštěvou letadel, nyní začal vidět v civilizaci, jejích výtěžcích, její studené účelnosti a mechanické přesnosti svého nejúhlavnějšího nepřitele, na válku počal pohlížet jako na zběsilý kankán rozpoutané hmoty. Čili: civilizační optimismus, s nímž člověk vstupoval do války, převážil se jejím průběhem v cosi od základu kontrárního, v civilizační pesimismus, který nejenže vytváří ovzduší doby, ale prolнул i její umělecké mluvčí. Stopy tohoto pocitu (těžko lze tu opravdu říci: poznání) nalezneme právě tak v tvůrčí soudobé praxi jako v odstavcích programových statí. I u nás. U starších v dílech, jež vznikala na sklonku války nebo po jejím konci (vzpomínám namátkou K. M. Čapka-Choda), a mladí své stanovisko formulují i teoreticky, jak v několika programových článcích učinil Devětsil.

Tento opačný obrat v náladě doby i tvůrčích projevech a úmyslech vrstevníků má svůj vliv kladný i záporný. V prvé řadě si musíme uvědomit, že je to zjev zcela přirozený. Je to živelný proud, bylo by dětinské chtít jej ignorovat nebo pokoušet se o jeho zastavení, jediné, co lze tu činit, je možnost a povinnost vykázat mu cestu, na níž užitečné jeho důsledky dostanou vrch nad temnými a sterilními jeho stránkami. Význačný úkol připadá tu umělecké teorii, na níž je, aby stala se svědomím tvůrčích snah a byla nabádavým rádcem na tvůrčích rozcestích. Škoda, že naše programová teorie, pokud se hubeně projevila, má zatím všechny předpoklady k tomu, aby dobrou vůli tvůrčí zavedla na scesti anebo do slepé uličky.

Promluvíme zde napřed o záporných znacích civilizačního pesimismu. Lze je obsáhnout společným pojmem útěku z přítomnosti v jejích konkrétních formách a děních. U mládeže umělecké, která je v zajetí ideologie měšťácké, nejsou dotčena revolučním pohybem doby, projevuje se to zřetelným tíhnutím k poezii mystické, k metafyzické koncepci života. Je to zjev analogický metafyzicky, spirituálním tendencím mladé filosofie a souběžný s úkazem povahy mnohem obecnější a patrnější, jako je vzrůst náboženské mystiky v širokých masách. Návrat určitých kruhů uměleckých, v nichž atavismus a bludné pojetí tvorby, tradice a vývoje převládá nad čerstvým a drsným vanem přítomnosti, nemůže skončit než v bezvýhodnosti bludného kruhu. Pro svoji povahu a pro nutnost tohoto výsledku je tento směr tvůrčí pro nás dnes bez zájímavosti.

Ústup před přítomnou konkrétností života jako prvý a výrazný důsledek civilizačního pesimismu obráží se však také v teorii těch mladých, kteří se hlásí politicky k proletářské frontě komunistické. A je radostno, že se projevuje mnohem spíše v teorii než v tvůrčí praxi většiny členů. Civilizační pesimismus vzal tu na sebe podobu vehementního odsouzení civilní poezie předválečné, ale negace civilní poezie, přestoupivši potřebnou míru, dospěla z pozitivně formulované části jejich programu k takovému zámezí, že tvorba, která by měla splnit požadavky a příkazy těchto socialistických teoretiků literárních, nutně by musila vyznít naplano; našla by snad svoji půdu, ale jistě by jí nebyl proletariát. Proletářskou tvorbou by nebyla, ani náběhem k ní.

Zde je nutno odbočit na chvíli k otázce, co znamenala válka pro orientaci přítomných tvůrčích snah, co znamenala také pro náš poměr k civilní poezii. Každá reakce se rodí z původní akce. Civilizační pesimismus jako výsledný pocit, který si člověk odnášel, vyrostl přímo a nutně z přehnaného civilizačního optimismu. Chybou civilizačního pesimismu je, že nám zastírá pravé viníky války, falešně primitivní logikou obviňuje stroje, které měly úlohu přirozeně pasivní v ruce člověka.

Stroj sloužil jako prostředek, původcem a viníkem je člověk, který stroji vytkl nemravný, zkázonosný účel, který z něho učinil člověkovraha a nikoliv spolupracovníka, něco, čím člověk klesl hlouběji než dravé zvíře mnohdy, ač právě strojem mohl se povznést k nejvyšším polohám svého člověctví, dosáhnout nejušlechtlejších kladů lidství, vybavit nejmohutnější své energie. Vina na válce přičtena byla civilizaci, rozvoji strojové výroby. Civilizační pesimismus, ať už se projevuje v obecném úsudku, anebo ať ukazuje svůj reflex v tendencích slovesné tvorby, nedosáhl k člověku. Čili: jeví tutéž zápornou vlastnost jako civilní optimismus a poezie zrozená v jeho výsluní. Snad by civilizační pesimismus nebyl s takovou samozřejmostí a důrazem obžaloval stroj z běsnění válečného, snad by se nebyl tak vehementně odvrátil od moderní civilizace, kdyby poezie civilní dříve ukazovala více k člověku, který se skrývá za strojem se svými pocity a úmysly a uvádí jej v pohyb blahodárný nebo pustošící. A tak na dnešní krátkozrakosti programové teorie má civilní poezie veliký podíl. Ale paradoxní je, že teorie části nejmladší naší generace slovesné, která odmítá příkré civilní poezii, sdílí se s ní o jednu z jejích nejzásadnějších vad. Pokud však teorie našich mladých odmítá civilní poezii s nejtýpějšími jejími znaky, s jejími východisky a tvárnou metodou, je to klad jejího civilizačního pesimismu a správné poznání vývojové potřeby. Jakmile však obrací se zády k moderní civilizaci, odvrací od ní svoji pozornost, znamená to bludné scetstí, vzniklé ze ztotožňování civilizace a civilní poezie.

Civilizační pesimismus povstal z utrpení a bolesti člověka. *Ve jménu člověka*, usmrcovaného a mrzačeného na bitevních polích, zákeřně zasahovaného a v nesčetných způsobech trpícího za frontami, proklíná civilizaci. Toť úrodné působení civilizačního pesimismu a objev, který jsme během války učinili pro život i tvorbu: *člověk* jako podnět tvorby a její východiště, člověk jako revoluční vůle nejen po odmítnutí, ale po překonání minulosti, člověk jako měřítko věcí a dění tohoto světa. K tomuto postavení člověka v střed tvůrčího zájmu při-

spěla utrpení jeho, jimž byl vystaven, stejně jako jeho prohlédavé chtění a kolektivní pohyb s revoluční tendencí. Napříště již člověk nepřepodstatní se do věcí, nebude žít v nich, ale věci žít budou v člověku a jejich vztah k němu bude propadat etickému soudu. Člověk je tu prius. U věcí, strojů a mohutného dění života nevznítíme se jen, nevzdáme se jich vzrušenému rytmu, nedáme se opít šíří a souvislostí života, ale objvíme jej v pravé jeho podstatě prostýma očima, osvobozenýma od staré moudrosti, budeme jej soudit a po svém budovat, nepůjde nám o šíři a hlomoz života, ale o jeho pravdu a dobro, místo rozpěněného proudu jeho povrchu soustředíme se do hloubky k jeho půdorysu. Stojíce před vymožeností moderní technické kultury, nevzplaneme, ale budeme zkoumat mravní hodnotu její účelnosti. Tímto etickým soudem zasáhneme člověka, z jehož myšlenky a vůle stroj vychází. Poznáme-li, že stroj je určen k pokoření lidskosti, k utrpení člověka, neodsoudíme člověka, ale toho, kdo jej mučí a dává vyrábět k zrušenému úkolu místo k blahu člověka a společnosti. Přiblížíme se smutnému osudu lidí otročících, nenávisníků dnešního světa, priblížíme se velikému poslání jejich, dělníků na budově nového řádu. Umění musí si předsevzít za úkol, že chce hledět jejich oprostěnýma očima, zjevit novou moudrost života, krystalizující v jejich středu, moudrost soudící, bojovnou a zvěstovatelskou. Zde již se dotýkáme podmínek a náznaků proletářského umění.

Ale poznámku ještě: přirozeno, že tento vývojový proces děje se v úzké, příčinné souvislosti s odklonem dnešní tvorby od senzualismu s jeho receptivní spočínulostí, touhou po smyslových senzacích a vznětlivou nepodstatností. Rozchod se senzualismem je průvodní zjev, organicky opodstatněný a hluboce zákonný. Senzualismus byl příznačný své době: základním jeho rysem byl prvek požívačnosti vjemové, pohody, smyslové rozkoše a pudové rozmarnosti; neznal odříkání, bojovnosti, vnitřní pevnosti, čímž už ovšem je mrtev pro nás.

To vše tedy značí zásadní vyúčtování s civilní poezií. Válka

zde prohloubila trhlinu, již nelze oddekretovat ani oddisputovat. Zájmy civilní tvorby pohlcovala civilizace, svět technických vynálezů. Ten ji zrodil a dal jí do vínku nejtypičtější její vlastnosti. Ale civilizace je dosud v rukou kapitalismu a měšťácké třídy. Tím, že umělecká teorie mladých hlásá radikální odvrácení tvůrčí pozornosti od civilizace, jako by ona byla první a poslední příčinou všeho utrpení válečného, dopouští se dvou velikých chyb, jež nesvědčí o její prozíravosti: *Předně prospívá zneklidnělému svědomí měšťáckému, snímajíc z něho vinu na válce, a za druhé pokládá způsob, jímž civilní poezie zmocňovala se civilní kultury, za pojetí jediné možné.* Zavrhuje civilizaci, zbavuje se tak povinnosti, aby odhalila toho, kdo vymožeností technického pokroku zneužil a tak zbavil se nadále práva držet jej ve své moci a řídit jej.

Revoluční smýšlení určité části mladých umělců projevilo se způsobem poněkud naivním, který obviňuje horlivost jejich z vnějšnosti. Podvědomou silou zvyku pokládají snad dnešní zlom literární za pouhou směrodatnou změnu, jako byla kterákoliv v minulém vývoji. Že je to cosi, co se rozhodne a utváří toliko z volní svrchovanosti umělcovy, z její soběstačnosti a libovolenosti. To je myšlení nesocialistické. Zapomínají, že nové umění, má-li vzniknout, musí růst v nejužší souvislost s proletariátem. To znamená, že umělec bude se musit především sklonit nad tím, co neznámo vtrhuje v dění přítomnosti, naplňujíc diváka úžasem i bázni; umělec, jenž chce nastoupit cestu k proletářskému umění, bude musit proniknout k citovému a myšlenkovému ústrojí oné třídy, bude si musit obnažit všechny její vztahy, postihnout její osud a poslání, musí se přiblížit co nejvíce k jejímu světu a nazírání.

Kdyby mladí umělečtí naši teoretikové, kteří se hlásí k revolučnímu socialismu, byli se pokusili jen o část těchto požadavků, je jisto, že by nemohli natolik podlehnout civilizačnímu pesimismu, aby proklamovali nutnost úplného rozbití civilizace a budování nového, tajemného jakéhos světa. Chtějí tvořit předobraz tohoto budoucího světa a jejich tvorba má proto růst ze snu a pomyslu. Jako základní prvky v tomto

ladění tvůrčí nálady uplatnily se jednak rys jakéhosi novorousseauismu, který prchá z moderní reality, jak ji vytvářela civilizace a technický rozvoj, a za druhé pocit jisté únavy, který je však zjevem typicky měšťáckým, kontrastním k revoluční energii proletariátu. Z těchto dvou vlastností vysvítá už jasně, kam tvorba spravující se těmito teoretickými příkazy může dospět a oč musí ztroskotat. Vyhýbajíc se moderní realitě, již si nedovede jinak představit a již se nedovede jinak zmocnit než ve smyslu civilní poezie, zbloudí buď k mystice, anebo ještě spíše k poezii nálad a zátiší, k poezii citečků a idyl. A pokud tvůrčí praxe následuje požadavky mladých teoretiků, aby nové umění za svoji látku volilo si sen, pomysl, touhu a aby mělo vůni vlídného intimismu, lze v jejích plodech již zřetelně znamenat příznaky, že shora načrtnutá a nutná linie vývojová počíná se objevovat i se svými důsledky. Básně skládané o jezerech v horách, o milostných dvojicích kolébaných v člunu na jejich hladině — to má být předobraz nového života, to má být splnění toho, co očekáváme pode jménem proletářské poezie? Zdaž mnohem spíše po takové lektuře nesáhne měšťácká slečinka, jejíž potřebě a čtenářské vloze i celému ovzduší a stylu životnímu taková poezie se bude mnohem lépe hodit?

Ti, kteří si dnes osobují představovat nejmladší kvas tvůrčí, jenž stojí ve znamení sociální revolučnosti a proletářské kultury, musí si předem uvědomit, že proletářská poezie nemůže a nesmí zavírat oči před konkrétní tvářností dneška i tím, co v ní znamená civilizace. Kdyby se dívali jen poněkud hlouběji, kdyby proletářská kultura nebyla jim jen módou, ale tvůrčím zasvěcením a bytostnou potřebou a touhou, poznali by, že stroj a proletariát souvisí spolu nejužším vztahem, který si lze myslet. Vždyť to byla industriální výroba, která způsobila vznik nové společenské třídy: proletariátu. Od počátku strojní výroby datuje se křížová cesta proletariátu a jeho osvobozovací úsilí. Civilizace a technika je cosi, s čím proletariát svým osudem srostl, uprostřed čeho žije, co udává mu jeho životní styl. Je trudno vidět, že ti, kteří holedbají se svým

třídním smyslem revolučním a chtějí být představiteli rodící se proletářské kultury, neosvojili si základní poznatky, jež Marx učinil o podstatě a formách třídního boje a společenského vývoje. Nemohli by hlásat věc tak pošetilou, jako je rozbití civilizace. Je to revoluční dětinství, jakého dopouštěli se dělníci v prvých svých bojích, když vrchol revoluční síly a vzdoru viděli v zničení strojů v továrně. Mladí umělečtí teoretikové nejsou poučeni o tom, že poslání proletariátu spočívá právě v tom, aby zmocniv se technické kultury využil jí na prospěch veškerého lidstva a vydobyl z ní veškery plodné možnosti; aby učinil z ní spolupracovníka člověka, aby ji přivedl k největšímu rozvoji, ekonomicky ji vytěžil, neplýtval jejími silami pro zájmy jednotlivců a neurčoval jim účel záhubný. Strojní výroba nejenže proletariátu dala vznik, ale její rozvoj, bude-li se dít ve službách blaha celé společnosti, je také největším pomocníkem, kterého proletariát má při vykonávání svého dějinného úkolu. Vyslovme slovo dělník a nemůžeme si za žádnou cenu odmyslit stroj. Jedno bez druhého neexistuje. Dělník pak představuje zřízení včerejška, kvas přítomnosti a nový řád budoucnosti. Nacházíme tu tedy stručné opsání hlubokých a obzíravých slov Elie Faury, správně pokládajících stroj za zevnější známku budoucího stylu životního, který má stroj za východisko a bude je mít za svůj střed, kolem něhož se přeorganizuje život. Děje se to z moci třídy, která vlastní bolestí a utrpením pochopila úkol strojů a úrodu, kterou lze z mravně a ekonomicky řízeného rozvoje technické kultury vydobýt, ocitne-li se v jejích rukou.

I chce-li tedy umělecká teorie mladých od jejich tvorby, aby svými předobrazy pronikala do budoucnosti, narazí v cestě na stroje, jejich účelné tvary, překotný běh a lomoz, setká se s nesmírným kruhem technické civilizace, který může být přehlížen, ale nebude tím smeten z povrchu světa, po němž se stále více a více šíří, dobývá nových oblastí, vybavuje svěží a nevidané energie. Jde o to, aby tak činil pro blaho a zdraví člověka. — Vymítá-li dnes umělecká teorie civilní skutečnost z pozornosti tvůrcovy, činí ji kusou a nepravdivou, a nevy-

tvorí proto nikdy plnoprávného obrazu budoucnosti v její konkrétnosti, životnosti a typičnosti; místo aby k budoucnosti vedla — odvrací od ní.

V tom nelze dnes souhlasit s těmi, kteří vydávající se za revoluční socialisty rýsují program budoucí a přítomné tvorby. Lze se jen těšit z toho, že jen u menší části mladých tvůrčích sil jeví se ochota jít po těchto cestách, které vedou v idylickou zátoku a rozbředlou náladovost.

Civilní poezie splnila svůj úkol. Dobyla veliký svět civilizace a techniky, který byl dosud vyloučen z tvůrčího dosahu umělce. Toť její klad a zisk v běhu vývoje. Tento výboj její musí být respektován i uměním, které dnes nastupuje. Stavíme v střed své tvůrčí pozornosti člověka, ale člověka žijícího uprostřed moderní konkrétnosti životní, uprostřed civilní reality. Člověka, který je k civilizaci, jejím formám a změnám poután nejužším vztahem. Ta upravuje jeho životní zor, vnucuje mu svůj životní rytmus, je půdou jeho osudů. Nebudeme se zabývat libovolným sněním člověka vyňatého ze vsí souvislosti, ale soustředíme se k člověku, který uprostřed civilizace se rodí, roste, trpí, bojuje, skloníme se k jeho drobným radostem a ovšem i k jeho snění. Ale to vše bude mít reálný smysl a výraz. Konkrétnost této poezie zbystřena bude tím, že nespokojí se jen opojením, ale básnit bude duchový děj v člověku, který oběma nohama stojí v přítomnosti a prostředkem vlastní bolesti hledí v budoucnost, bojovně si ji vynucuje na přítomnosti. Mladá tvorba, bude-li, bude tvorbou citů, myšlenek, snů, jež klíčí a rozrůstají se v člověku skloněném nad strojem, procházejícím se hlukem velkoměsta, odmítajícím dnešní tvar společnosti.

Proletářská poezie musí být poezií dělníka; toho tedy, jenž představuje zápas dneška o řád budoucnosti. Ale myšlení dělníckovo je nejvyšší reálné, jasné a prosté, právě proto, že je bojovné, zasvěceno vzpouře a vzdoru. Tyto vlastnosti musí mít proletářský umělec ve svém tvůrčím vidu i projevu. Musí nahlédnout na tento svět z jiné strany, která byla dosud úzkostlivě skrývána. Jsouc nyní zjevena, nebude chápána, ale

naopak budou ji stíhat odsouzením a posměchem. Proletářský umělec bude musit odhodit všechny roušky, prodloužit svůj zrak až k nejvnitřnější pravdě lidských vztahů a osudů a objevit je ve světle tak prostém, prázákladně jasném, že otupeným a sebeklamným zrakům lidí starého světa budou se zdát nejasnými a nemožnými. V tomto osvětlení, jež bude se prodírat po neobvyklých cestách pojetí tvůrčího a odhalí život v nevídané podobě, konkrétní a přesvědčivé přitom, klíčit bude prvek sociální revolučnosti nového umění. Nad tváří života takto promítnutou zdvihne se revoluční patos její moudrosti s novým pojetím vztahů božnosti, lásky, cti, života i smrti, štěstí i bohů. Více než o sprádaní snových výhledů půjde tu o zjevení nové moudrosti.

Z pralesů tmy vynořuje se nám pozvolna nový člověk. Přichází jako barbar a apoštol. Aby jednou rukou bojoval a druhou kladl základy budoucímu řádu. Je to dělník. Zajisté nikoliv ten, kterého denně potkáváš, nikoliv ty, ani já zajisté, ale kvintesence nás všech, květ vyrůstající tisíci kořeny z kolektiva, souhrn a nejvyšší možnost nás všech a přitom zkratka a náповěď budoucnosti. Vychází z chaosu, čistý, nedotčený zvykem a mdlobou minulosti, z výše budoucnosti pohlížeje na dnešek. Jeho pohled je velkorysý, jednoduchý a reálný. Cizí lidem starého světa, překvapující a děsící je. Má své city, touhy, myšlenky, moudrost, jež jsou příliš vzdáleny vnitřnímu ústrojí dnešního typu a těžce se derou na povrch. Skrývá se tu netušený duchový kosmos, který se nenabízí, ale musí být osvobozen hlubokým, soustředěným a trpělivým pohledem, který noří se s láskou, zanícenou až k zapomenutí. Znovu opakují: revoluční básník nesmí vzít zavděk hřmotem slov, bombastem hesel a frází, musí se mnoho učit, mnoho poznávat, mnoho si odříkat. Musí sledovat kolektivního člověka, jak ze tmy přechází ve světlo, musí jej provázet při každém bojovním kroku. A přece dnešní umělec, infikován přes všechnu dobrou vůli nemocí a mdlobou minulosti, nikdy nemůže proniknout ke dnu nového světa, ztělesněného v revolučním člověckém typu, nikdy neobsáhne jeho duchového kosmu, nedo-

cílí jeho svéráznosti a řádu. Toť tragika jeho údělu. Ale velikost jednotlivých tvůrců bude změřena a oceněna dle toho, jak málo se spokojili povrchem hesel a hlomozu, ale jak hluboko zato zmocnili se duchové trestí nového člověka, jak plně dovedli vyjádřit svébytnost jeho smutků, tužeb a radostí, podstatu, náplň a rytmus jeho revolučnosti. Umělec tvořící ve smyslu proletářsky revolučním jako by se zasvěcoval přísnému řádu. Odříká se tohoto světa, ale nedostupuje nového, jeho život nabit je věčnou touhou a ustavičným bojem. Podoben je plavci, jenž odmítnuv všechny lákavé sliby, odrazil od přítomného břehu a vši touhou své bytosti, osudovým určením směřuje k břehu protějšímu, jen zlehka se rýsujícím v mlhách, předcházejících příchod slunce. Lodice odvážných plavců je však příliš zatížena tím, co byli nuceni vzít ze starého břehu, a proto nikdy nedoplují. Odolají jen bouři vln, smrští větrů, nevrátí se, nespustí svého cíle z očí, ponoří se ke dnu všech proudů, vydají napospas prsa všem větrům, poplují stále kupředu — marně, nedoplují. V tom je obsažen tragický smysl a krása jejich života a tvorby. A úrodnost její oceněna bude dle toho, kolik se jim podařilo zachytit pablesků, jež v přítomný zmatek a boj vrhá krása, síla a spravedlivý řád příštího života, jak jimi dovedli podepřít přítomný svůj zápas, jak je vtělili v moudrost svého zvěstování. Pevné půdy dotkne se až noha těch, co po nás přijdou, aby tvořili v pohodě a světle života předpodstatnělého a přebudovaného. A básníkům dneška vrací se velký původní úkol, aby byli Jany Křtíteli, zvěstovateli moudrosti, dárci řádu, dělníky, bojovníky a věstci.

(Červen IV, str. 287–290, str. 304–306 a str. 320–322, září–říjen 1921)